

A Waldorf-pedagógia és filozófiai gyökerei

Összefoglalás: Napjainkban is sokakban él egy olyan életreform igénye, mely a természet felé fordulás vágyával és a modern világtól eltávolodva keresi békéjét. Ezeknek az embereknek egy része az antropozófia által biztosított közösségekben találja meg a helyét. Számukra a szabad Waldorf-iskola adja azokat a kereteket, melyben gyermekük számára egy boldog, egyszerűbb gyermekkor megélésére látnak lehetőséget. A Waldorf-pedagógusok elkötelezettek a tanuló személyiségének fejlesztésében, a kreatív gondolkodás ösztönzésében és a szabad kifejezés lehetőségének megteremtésében.

Kulcsszavak: Waldorf-iskola, Waldorf-pedagógusok, életreform, személyiség-fejlesztés, kreatív gondolkodás.

* Dunaújvárosi Egyetem,
Tanárképző Központ
E-mail: kocsoe@uniduna.hu

** Dunaújvárosi Egyetem, Informatikai Intézet, Matematika és Számítástudományi Tanszék
E-mail: nagyb@uniduna.hu

[1] Pukánszky B.–Németh A.
(1996): *Neveléstörténet*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. <https://mek.oszk.hu/01800/01893/html/>

Honnan ered a „Waldorf”?

Bár a Waldorf-pedagógia közvetlenül Rudolf Steiner nevéhez fűződik, mégsem az ő nevével terjedt el ez a reformpedagógiai irányzat. Waldorf egy németországi, türingiai település, ahol Jacob Astor született, a majdani Waldorf-Astoria cigarettagyár tulajdonosa, aki 1919-ben Stuttgartban alapított iskolát munkavállalói gyermekeinek. Az iskola vezetőjének Rudolf Steinert kérték fel, s az első iskola nevéből lett minden későbbi steineri koncepciójú alapítvány elnevezése Waldorf-iskola. [1]

Rudolf Steiner (1861–1926) a századforduló és a reformpedagógia fejlődése második szakaszának sajátos prófétája, osztrák származású tudós és filozófus volt, aki számos területen tevékenykedett élete során.

Gyerekkorában hosszú gyalogutakon edződött, hogy iskolába járhasson, majd kitüntetéssel érettségizett. A bécsi Műszaki Főiskolán matematikai és természettudományos tanulmányokat folytatott. Sokat foglalkozott Goethe

[2] Németh, A. (Szerk.) (2002): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok: Európai kölcsönhatások, nemzeti sajátosságok*. Budapest: Osiris. <https://www.szaktars.hu/gondolat/view/nemeth-and-ras-szerk-reformpedagogia-torteneti-tanulmanyok-2002/> (Letöltés: 2023. 05. 25.)

[3] Németh, A. (2005b): Reformpedagógia és életreform. In: *Iskola-kultúra* 15., (2.), pp. 3–4. https://epa.hu/00000/00011/00090/pdf/iskola_kultura_EPA00011_2005_02_003-004.pdf

[4] Németh A. –Pukánszky B. (2004): *A pedagógia problémáitörténete*. Budapest: Gondolat. <https://www.szaktars.hu/gondolat/view/nemeth-andras-pukanszky-bela-a-pedagogia-prob-lemator-tenete-2004>

természettudományos írásainak kiadásával, és filozófiai tanulmányokat végezett a *goetheanizmus* területén. Nézeteinek alakulásában Goethe-n túl nagy szerepet játszottak a német kultúrakritika meghatározó alakjai, például Nietzsche, Wagner és Lagarde. 1891-ben Rostockban filozófiai doktorátust szerzett, disszertációjának címe „Igazság és tudomány” volt. Időnként oktatói, magán- és házitanítást vállalt, munkásképző iskolában tanított történelmet, irodalmat és természettudományt. A társadalmi elidegenedés „ellenkultúrájaként” [2] kialakuló életreform mozgalmak közepette fejlődött Teozófiai Társaság titkárává választották 1902-ben, de saját nézeteihez mindvégig ragaszkodott. Ebben az időszakban fektette le az *antropozófia* (*antropo*: ember, *sofia*: bölcsesség), a „szabadság filozófiájának” alapjait, kezdetekben az emberiség fejlődéstörténeteként értelmezve. Tevékenysége ezután ennek a fejlődéstörténetnek a továbbgondolására, kiterjesztésére koncentrált. Az antropozófia elvei mentén széleskörű rendszerelméleteket dolgozott ki a biodinamikus mezőgazdasági technológia, a természetgyógyászat, a gyógyszerkészítés, a pedagógia és a gyógypedagógia, valamint a társadalomelméletek területén.

A Waldorf-pedagógia filozófiai gyökerei: teozófia és antropozófia

Steiner pedagógiai elméleteinek gyakorlati megvalósítására kapott lehetőséget, amikor Emil Molt, a Waldorf-Astoria gyár vezetője, egyben barátja és tisztelője felkérte az iskola létrehozására. A Waldorf-pedagógia „megértéséhez” érdemes rátekintnünk annak filozófiai alapjaira, kialakulásának társadalmi és kulturális viszonyaira.

A Waldorf-pedagógia a századforduló jelentős divatirányzatából, a teozófiából és a tanaiból átalakított, továbbfejlesztett antropozófia filozofikus eszméiből származik. Ezek az irányzatok többedmagukkal azoknak az életreform mozgalmaknak voltak a részei, leszármazottjai, amik a technikai racionalizmus, a virágzásnak induló modern tudomány személytelen ridegsége ellenpólusaiként jelentek meg. Visszafordultak az anyatermészethez, a természetes életkörülményekhez, és egyben az annak elemi részét képező, az ember belső világának megtalálásához. [3] Keresték a kozmosz és az ember spirituális kapcsolódását, mellyel egyfajta „kvázivallásos”, okkultista hitvilágban szerveződtek közösséggé. [4]

A teozófia a *theosz* és *sofia* szavakból ered, jelentése isteni bölcsesség. Szoros értelmezésben egy olyan vallásbölcséleti irányzat és felekezet, mely a hinduizmus és a panteizmus elemeinek keveréke (Magyar Katolikus Lexikon, é. n.).

Szellemi rendszer, de nem vallás, bár a vallások összehasonlításával is kutatja a gyökereket, amelyek ismeretének igényével választ keres és kíván adni az emberiség nagy kérdéseire: kik vagyunk, honnan jövünk, miért vagyunk itt és hová megyünk? A teozófus felfogást a megértés, a tolerancia és az igazság őszinte keresése jellemzi azért, hogy tisztábban láthatóvá váljanak a létezés nagy titkai. A teozófiát Minya Klára tudományos elemzés céljából vizsgálta (2009) [5] és „az okkultizmus és a tudomány flörtjeként” fémjelzi, egy inspiráló világnézeti rendszernek tekinti. A modern teozófia megteremtőjét, Helena Petrovna Blavatsky-t a New Age mozgalom nagyanyjának is nevezik. Célja volt, hogy kivezesse az emberiséget az egyre erősödő materialista gondolkodásból. A magyar Teozófiai Társulat nem vallási jellegű szervezetnek vallja magát, bár tagjai között éppúgy vannak vallások követői, mint egyéni hitüket szervezett keretek nélkül gyakorlók. [6] A teozófiai társulásoknak három célja van: 1) az egyetemes Testvériség magjának kialakítása faji, vallási, nemi, kaszt vagy szín szerinti különbségtétel nélkül; 2) az összehasonlító vallás, filozófia és tudomány tanulmányozásának ösztönzése; 3) a természet megmagyarázhatatlan törvényeinek és az emberben lappangó erőknek a vizsgálata. [7] Pálvölgyi (é. n.) [8] szerint a teozófia panteista és monista, tanításában az okkult filozófia és a reinkarnáció gondolata alapvető szerepet játszik.

Steiner teozófiából formált antropozófiája már a *belső ember* tudománya, ami a teozófia okkultista világfelfogásán alapszik. [9] Wolkenberg Alajos kortárs bírálatában megállapítja, hogy Steiner a teozófiát „a nyugati tudományosság és gondolkodás színébe és rendszerébe” kívánta átöltöztetni eltávolítva annak keleti vonatkozásait. [10] A tudomány és a különféle vallási megközelítések között egy nagyon mély szintézist akart megalkotni. Központjában az *antropo*, az ember áll. Steiner olyan „szellemtudománynak, szellemszemléletnek hívja az antropozófiát, melynek megértéséhez a gondolkodásnak nem pusztá gyakorlata, de művészete szükséges”. [10] Míg a teozófia a világmindenség titkait, addig az antropozófia inkább az embert és az ő szellemi világhoz való kapcsolódását helyezi érdeklődése középpontjába. Steiner szisztematikája szerint az ember egy anyagi-szellemi körforgásban, a növények, állatok, bolygók és csillagok kozmoszában él és fejlődik (Pálvölgyi, é. n.), így „az emberi

[5] Minya K. (2009): *A teozófia néhány tanítása a szellemi világokról*. <https://mek.oszk.hu/07400/07456/07456.pdf>

(Letöltve: 2023. 05. 17.)

[6] Teozófiai Társulat (é. n.): *A Teozófiai Társulat küldetése*. <https://www.teozofia.hu/> (Letöltve: 2023. 05. 23.)

[7] Theosophical Society in England and Wales (2023): *The Theosophical Society*. <https://theosophicalsociety.org.uk/> (Letöltve: 2023. 05. 23.)

[8] Pálvölgyi F. (é. n.): *A Waldorf-pedagógia személyiségképe és nevelési hatásrendszere*. [https://btk.ppke.hu/uploads/articles/180416/file/A%20Waldorf-pedagógia%20személyiségképe%20\(PF\).pdf](https://btk.ppke.hu/uploads/articles/180416/file/A%20Waldorf-pedagógia%20személyiségképe%20(PF).pdf) (Letöltés: 2023. 05. 25.)

[9] Németh A. (2005a): *A századelő magyar életreform törekvései*. In: *Iskolakultúra*, 15., (2.), pp. 38–51. https://epa.hu/00000/00011/00090/pdf/iskolakultura_EPA00011_2005_02_038-051.pdf

[10] Wolkenberg A. (1923): *A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálat*. Szent István Társulat. <https://www.szaktars.hu/szentistvantarsulat/view/wolkenberg-alajos-teozofia-es-antropozofia-ismeretese-es-biralata-1922/>

[2] Németh, A. (Szerk.) (2002): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok: Európai kölcsönhatások, nemzeti sajátosságok*. Budapest: Osiris. <https://www.szaktars.hu/gondolat/view/nemeth-andras-szerk-reformpedagogia-torteneti-tanulmanyok-2002/> (Letöltés: 2023. 05. 25.)

[11] Steiner R. (1992): *Szabad iskolák és a társadalmi Hármas Tagozódás*. Budapest: Jáspis, pp. 65–66.

[12] Mészáros I.–Németh A.–Pukánszky B. (Szerk.) (2000): *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Budapest: Osiris. <https://www.szaktars.hu/osiris/view/meszaros-istvan-nemeth-andras-pukanszky-bela-bevezetes-a-pedagogia-es-az-iskolaztatas-tortenetebe-osiris-tan-konyvek-2000/>

[13] Easton, F. (1997): *Educating the Whole Child, "Head, Heart, and Hands": Learning From the Waldorf Experience. Theory Into Practice*, 36., (2.), DOI:0040-5841/97\$1.25

létezés valódi lényege nem fogalmazható meg kizárólagosan a materializmus eszközeivel” (Németh, 2001): a fizikai és a szellemi létezés nem választható el egymástól. Az ember hármas, testi, lelki és szellemi tagoltsága összefügg a világ fejlődésével és a szociális élettel. Az emberi alak hármas tagozódása a fej, mell, végtagok. A lelki szféra hármas tagozódása a gondolkodás, érzés, akarat. A szellemi szféra hármas tagozódása (ébrenlét, álom, alvás) a szépségnek, a bölcsességnek és az erőnek felel meg, valamint a szellemi, a jogi és a gazdasági életnek. (Magyar Antropozófiai Társaság, é. n.)

A Waldorf-pedagógia alapgondolatai

Steiner pedagógiai szemlélete is ebből a testi, lelki, szellemi egységből gyökerezik. Tanai szerint az emberi lénynek négy egymásra épülő rétege és fejlődési periódusa van. Ahogy egymásra rakódik a fizikai, az éteri (élet), az asztrál (érzés) és az Én test, úgy fejlődik hét éves ciklusokban az ember, a gyermek. Hét éves korunkig a fizikai szervek kialakulásával szívjuk magunkba a környezetünk rezdüléseit, az érzékszervek befogadása dominál. A serdülőkorig tartó időszakban az utánzás példaképkövetéssé válik, kifejlődik az éntudat, ami később teljeseedik világtudattá. A harmadik szakaszban, 14–21 éves kor között a fogalmi gondolkodás megerősödésével kialakul a már véleményt alkotó független emberi lény. Végül 28 éves korunkra befejeződik a fejlődés: egy magasabb szintű emberi lélekben teljesedünk ki. Mindezekhez igazodva: „*Amit egy embernek egy bizonyos életkorban tudnia kell, vagy azt, amire képesnek kell lennie, annak az emberi természetből kell adódnia.*” [11] Ezt a természetes fejlődést kell szolgálnia a nevelésnek, mindig szem előtt tartva, hogy a gyermek szellemi lény is, nem csak fizikai. (2, 12)

Steiner célja az volt – ahogyan maga vallotta –, hogy új impulzust hozzon az oktatásba, amely lehetővé teszi a különböző háttérű gyermekek számára, hogy kifejlesszék azokat a képességeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy sikeresen megbirkózzanak a posztindusztriális világ követelményeivel és kihívásaival. Steiner úgy vélte, hogy a kultúrák technológiai fejlődésével párhuzamosan, ha mi, emberek szeretnénk ellenállni a dehumanizálás irányába ható nyomásnak, egyre tudatosabban kell arra törekednünk, hogy teljes emberré váljunk. [13]

A technológiai fejlődés pedig nem állt meg. A Steiner korában ezirányban is megfogalmazódó életreform gondolatok ma mintegy reneszánszukat élik.

Steiner, reformpedagógiájában leválasztja a megtanulandókat az állam által diktált tanmenetről. Sőt, visszafordítja: „Az államnak és a gazdaságnak úgy kell alakulniuk, hogy az emberi természet követelményeinek feleljenek meg.”

[11] A Waldorf-iskolai mozgalom részeként a „Szabad-Waldorf-iskolák egy-
sége és részletesen kidolgozott közös tanterv alapján működtek – és működnek
ma is”. [2] A társadalmi hármastagozódás eszméjével a gyermekek nevelését,
oktatását egy olyan rendszerbe helyezi át, ahol a vezérelv a francia forradalmi
ihletésű „szabadság, egyenlőség, testvériség” hármában fogalmazódik meg.
Steiner a hármastagozódású társadalomban látta a tartós béke megteremté-
sének kulcsát is. Ebben a rendszerben egy iskolában a pedagógia a szellemi
és kulturális szféra szabadságát jelenti, a szükség alapon működő fenntartási
keretek jogi szférája az egyenlőséget adja, s a gazdasági szférában az önkéntes
szülői hozzájárulás a testvériség szerepét tölti be. Ennek megfelelően a Wal-
dorf-iskolák a szülők, a tanárok és a tanulók együttműködésére épülnek,
gyakran egyesületi formában. Az iskolák fenntartási költségeit a szülők által
fizetett, önkéntesen vállalt mértékű tandíj és az esetleges állami támogatás fe-
dezi. Az iskolák irányítását a szülői és a tanári testületek közösen végzik. [14]

A fentiekben ismertetett szociális hármastagozódás egy fontos nagy egy-
ségben kell, hogy megvalósuljon. Abban a segítő, gondoskodó közösségben,
amit a tanárok, valamint a szülők és gyermekeik alkotnak – de ez a támogató
hálózat nemcsak egy-egy adott iskolában, hanem országos és nemzetközi
szinten is jelen van. Az az elképzelés, hogy az iskola hatékonyságát növeli a
közösséghez való tartozás nem csak Steiner, de más, a reformpedagógiai moz-
galmakat megelőző filozófusok szemléletében is megjelenik, mint például
Dewey és tanítványa Hanifan. [15] A társadalmi tökéletesítő közösség kiépí-
tése ugyancsak célja, feladata és velejárója a Waldorf-pedagógiának – közép-
pontjában a szabad akaratból létező gyermekkel. Az iskola mint tanulási
közösség kialakítása a Waldorf-pedagógia egyik legnagyobb vívmánya – Easton
(1997) szerint. A közösségépítést a gyermekek szabadságra és felelősségre
nevelésében kulcsfontosságúnak vallják, és a Waldorf-pedagógusoknak van
hozzá egy közös küldetéstudata, közös filozófiai, nevelési elvei és gyakorlata,
rituáléi.

[2] Németh, A. (szerk.)
(2002). *Reformpedagógia-
történeti tanulmányok: Euró-
pai kölcsönhatások, nemzeti
sajátosságok*.
Budapest: Osiris. [https://www.
szaktars.hu/gondolat/view/
nemeth-andras-szerk-reform-
pedagogia-torteneti-tanulma-
nyok-2002/](https://www.szaktars.hu/gondolat/view/nemeth-andras-szerk-reform-pedagogia-torteneti-tanulmanyok-2002/) (Letöltés: 2023.
05. 25.)

[11] Steiner R. (1992): *Sza-
bad iskolák és a társadalmi
Hármastagozódás*. Jáspis. pp.
65–66.

[14] Németh A.: Iskolaügy és
pedagógia a XX. században.
In: Mészáros I.–Németh
A.–Pukánszky, B. (Szerk.)
(2001): *Neveléstörténet*. [http://
magyar-irodalom.elte.hu/ne-
velestortenet/](http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/)

[15] Pusztai G. (2015): Tö-
keelméletek az oktatáskuta-
tásban. In: Varga A. (Szerk.):
A nevelésszociológia alapjai.
Pécs: PTE BTK.

[4] Németh, A.–Pukánszky, B. (2004): *A pedagógia problémái története*. Budapest: Gondolat. <https://www.szaktars.hu/gondolat/view/nemeth-andras-pukanszky-bela-a-pedagogia-prob-lemator-tenete-2004>

[13] Easton, F. (1997): *Educating the Whole Child, "Head, Heart, and Hands": Learning From the Waldorf Experience. Theory Into Practice*, 36., (2.), DOI:0040-5841/97\$1.25

A közösség szellemét a szülők bevonása is nagyban erősíti. Nemcsak a gyermek jár iskolába, de a szülő is szerves részét képezi az iskola mindennapi életének, ami egyaránt megnyilvánul fizikai, szellemi és lelki téren. Az állami fenntartás hiányában – bár manapság az állami intézményekben is – szükség van a szorgos és tevékeny kezekre az épület, a termék és a berendezések megteremtésére, karbantartására ugyanúgy, ahogy az iskolai programok szervezésében, az iskola irányításában is részt vesznek a közösség tagjai. A programokkal teret és lehetőséget kívánnak adni, hogy a szellemi áramlatokba, tevékenységekbe bekapcsolódhassanak a szülők, a tanárok és a gyerekeknek szólókba a gyerekek is. A nyílt szervezésű rendezvényeken pedig a (még) kívülálló, de a Waldorf-világ irányába nyitott és érdeklődő emberek is ismerkedhetnek egymással és a steineri szellemiséggel.

A Waldorf-pedagógia sajátja, hogy az osztályokat az általános iskola nyolc év-folyamán ugyanaz a nevelő, az osztálytanító kíséri végig, aki Steiner elképzeléseiben egy nemes értelemben vett tekintély, a gyermek fő példaképe, a világ reprezentációja. Legfontosabb feladata, hogy szeretettel megismerje tanítványait a maguk teljességében: személyiségüket, képességeiket, egymással való kapcsolataikat, családi hátterüket, problémáikat. Steiner nagy figyelmet fordít a tanítási módszereknek a gyermek kibontakozó képességeinek ritmusával való összehangolására is. „A tanárnak képesnek kell lennie arra, hogy felismerje, majd közelebb vigye a gyermekhez azokat a műveltség tartalmakat, amelyek a javát szolgálják.” [4] A tanítást művészetnek, a tanárokat művészeknek tekinti. Olyan művészek, akik a gyermek steineri világképen alapuló fejlődésmélete szerinti ütemben a tanulókat bevezetik a festő-, képző-, előadóművészet kapuján, amin keresztül eljutnak nemcsak a tudományokig, de az ember (a gyermek) belső világához is. A Waldorf-pedagógusok arra törekednek, hogy a gyermek esztétikai, spirituális és interperszonális érzékenységet olyan módon fejlesszék, amely gazdagítja, élénkíti és megerősíti az intellektuális tudást. Azáltal, hogy az gyermeket kerek egészként bevonják a tanulási folyamatba, „a szívet és a kezeket, valamint a fejet”, azt tapasztalják, hogy a gyermekek érdeklődőbbek és jobban lelkesednek a tanulásért. [13]

A Waldorf-pedagógia Magyarországon

Rudolf Steiner első fáját hazánkban Nagy Emilné dr. Göllner Mária ültette el 1926-ban: saját kis-svábhegyi házukban adott otthont és alapította meg az antropológiai pedagógia első magyar Waldorf-iskoláját. Göllner Mária földrajzból, történelemből, filozófiából doktorált, a Bethlen-kormány egykori igazságügyi miniszterének volt a felesége, és édesanyjával együtt alapította meg az első magyar börtönújságot. Bár az első magyar Waldorf-iskola 1933-ban bezárt, s Göllner Mária a második világháború után elhagyta Magyarországot, 1988-ban a Waldorf-mozgalom újabb korszaka kezdődött, s megnyílt a Solymári Waldorf Óvoda, majd a következő évben az iskola. [9, 16] A Magyar Waldorf Szövetség napjainkra Magyarország legnagyobb és egyben legrendezettebb alternatív pedagógiai hálózatát látja a Waldorf-mozgalomban. (Magyar Waldorf Szövetség, é. n. a) Hazánkban jelenleg több mint 74 óvoda, 44 általános iskola és 18 gimnáziumi intézmény működik Waldorf-intézményként. [17]

Összegzés

A Waldorf-iskolák jó alternatívát nyújthatnak azoknak a szülőknek, akik szeretnék, hogy gyermekeik olyan nevelésben részesüljenek, amely támogatja az egészséges, élő és természet egyensúlyában történő fejlődésüket, majd a világra, a megismerésre nyitott és szellemi rugalmasságot mutató emberekké váljanak. [18]

[9] Németh A. (2005a): A századelő magyar életreform törekvései. In: *Iskolakultúra*, 15., (2.), pp. 38–51. https://epa.hu/00000/00011/00090/pdf/iskola_kultura_EPA00011_2005_02_038-051.pdf

[16] Vekerdy, T. (1994): Waldorf-óvodák, Waldorf-iskolák. A Waldorf-pedagógia honosítása Magyarországon. In: *Iskolakultúra*, 4., (19.), pp. 50–54. (Letöltve: 2023. 05. 23.) <https://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/29733/29451>

[17] Magyar Waldorf Szövetség (é. n. b): *Waldorf-intézmények*. <https://waldorf.hu/> (Letöltés: 2023. 05. 25.)

[18] Turós M. (2018): A Waldorf-pedagógia képe az emberről és az életkori sajátosságairól. *Iskolakultúra*, 28., (10–11.), pp. 113–120. (Letöltve: 2023. 05. 23.) <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/article/view/31798>

